

Bruggen voor verbeelding

Uitvoeringsnota Kunst in de openbare ruimte Dordrecht

Ram Katzir, 'Eggsistence', 2009.

In Dordrecht is kunst van oudsher onlosmakelijk verbonden met de stad. De ambitie is in de toekomst kunst in alle wijken, bestaand en nieuw, een rol te laten spelen met nog meer ruimte voor meerstemmige en toekomstgerichte initiatieven.

Samenvatting

Gemeente Dordrecht bezit en beheert een buitenkunstcollectie van ongeveer 175 kunstwerken. Tot 2011 bestond het Centrum Beeldende Kunst Dordrecht. Zij zorgden voor kunst in de stad. Daarna is er nog geen nieuw beleid gemaakt voor deze Kunst in de openbare ruimte. In de Cultuurnota (2024) is daarom opgenomen dat er beleid wordt gemaakt, met een plan voor uitbreiding van de collectie en financiering daarvoor. Ook is afgesproken dat er een website komt.

Kunst in de openbare ruimte draagt bij aan een aantrekkelijke stad en aan de identiteit van Dordrecht. Het is een toegankelijke manier voor inwoners en bezoekers om kunst te ervaren. Veel kunstwerken zijn tot stand gekomen vanuit betrokkenheid. Mensen hebben behoefte aan het mooier maken van hun buurt en aan het uitwisselen van ideeën door kunst. Zo draagt kunst bij aan ontmoeting en aan een gezonde stad.

Collectie

De collectie bestaat uit beelden, muurschilderingen en kunst aan gebouwen in verschillende stijlen. De meeste kunstwerken zijn gemaakt na 1950. Ze zijn van Dordtse kunstenaars maar ook van kunstenaars daarbuiten. Veel kunstwerken gaan over de identiteit of de geschiedenis van Dordrecht. De kunstwerken werden betaald door bij bouwprojecten een percentage beschikbaar te maken voor kunst. In de binnenstad zijn meer kunstwerken dan in de wijken eromheen.

De kunstwerken kunnen beter worden verdeeld over de stad. Bijvoorbeeld in de wijken waar nu nog niet veel kunst is. Maar ook langs wandelroutes of fietsroutes. Nieuwe kunstwerken kunnen ook verhalen vertellen over de geschiedenis die nog niet zo vaak verteld worden. Of zich juist richten op de toekomst: hoe ziet Dordrecht er over vijftig jaar uit? Welke mensen wonen er dan? Is er dan veel natuur, of juist veel techniek? Aan kunstwerken die mensen samenbrengen en gericht zijn op de toekomst willen we meer ruimte geven.

Commissie

Om na te denken over de plek van bestaande kunstwerken en over nieuwe kunstwerken wordt een commissie van kunstdeskundigen samengesteld. Per project zullen er ook gesprekken zijn met groepen betrokkenen uit de stad. Daarbij kijkt de commissie naar de volgende punten ('criteria'):

- De betekenis van het kunstwerk voor de plek, de stad, het gebied of de wijk;
- De aanvulling die het kunstwerk vormt op de collectie;
- De mate waarin het kunstwerk past bij de doelen uit de omgevingsvisie;
- Of het kunstwerk goed uit te voeren en te onderhouden is.

Bij een idee voor een monument is eerst een besluit nodig voor wie of wat een monument wordt voorgesteld en waar het zou moeten komen. De commissie helpt bij deze afweging.

Beheer en website

De gemeente onderhoudt kunstwerken waar ze zelf eigenaar van is. Als er nieuwe kunstwerken bij komen, is er extra geld nodig om ook deze kunstwerken te onderhouden. Daarbij is het belangrijk van tevoren af te spreken hoelang een kunstwerk blijft staan. Als de kosten voor het onderhoud stijgen bijvoorbeeld omdat materialen duurder worden, moet het budget mee stijgen. Als er nieuwe kunstwerken komen die bijvoorbeeld gebruik maken van nieuwe techniek, dan is daar soms ook andere kennis bij nodig om het kunstwerk goed te kunnen beheren.

Er is nu een website in ontwikkeling met de naam Buitenkunst Dordrecht waar alle kunstwerken op staan. Hier vinden inwoners en bezoekers meer informatie over de kunstwerken in de stad. Ook als mensen vragen hebben over kunst in de stad of zelf ideeën hebben voor een goede plek voor een kunstwerk kunnen ze hier terecht. Als ze graag willen weten welke stappen er nodig zijn om een nieuw kunstwerk te realiseren is er een stappenplan voor nieuwe kunstwerken.

Kunst voor iedereen

Er is nu geen budget voor Kunst in de openbare ruimte. Als er nieuwe ontwikkelingen zijn in de stad, wordt 1% van de kosten van die ontwikkelingen vanaf 1 miljoen opzij gelegd voor een nieuw kunstwerk. Bij kunst

voor bestaande wijken of gebieden kan dat niet. Daarvoor wordt daarom geld ingezet van gebieden waar winst is gemaakt. Als daarvan 1% opzij wordt gelegd in een fonds ('bestemmingsreserve') dan mag daar ook op andere plekken in de stad kunst voor worden neergezet. Als op allebei deze manieren geld wordt vrijgemaakt, kan er kunst zijn voor iedereen.

Het Dordrechts Museum begeleidt alle projecten rond Kunst in de openbare ruimte. Het museum is samen met de gemeente verantwoordelijk voor het beleid en voor het beheer. Als er meer kunst komt in de stad, is er ook meer begeleiding nodig. Dat kan door uit het budget dat opzij wordt gelegd niet alleen het nieuwe kunstwerk te betalen, maar ook de mensen die nodig zijn om het kunstproject te begeleiden.

Het geld dat er straks is voor kunst wordt uitgegeven aan nieuwe kunstwerken. Dat kan een idee zijn van de gemeente of een idee vanuit de stad. De commissie van kunstdeskundigen kijkt dan eerst of het idee past bij de punten ('criteria') die op de vorige pagina staan. Als het idee komt vanuit de stad en de initiatiefnemers kunnen zelf de helft van de kosten betalen, dan kan de gemeente maximaal de andere helft betalen. Als er een kunstwerk wordt geschonken aan de gemeente moet het ook bij de vier punten passen maar dan betaalt de gemeente daar niet voor.

Inhoudsopgave

1	Inleiding.....	4
2	Belang van kunst in de openbare ruimte	5
3	Collectie	6
4	Werkwijze	11
5	Beheer en eigenaarschap.....	14
6	Capaciteit en financiering	17
	Bijlage stappenplan nieuwe initiatieven	20
	Bijlage ontwikkelingen in de stad	23
	Bijlage betrokkenen	24
	Bijlage bronnen	25

1 Inleiding

Gemeente Dordrecht bezit en beheert een kunstcollectie in de buitenruimte van de stad van ongeveer 175 zowel vrijstaande als gebouwgebonden objecten. Het Dordrechts Museum coördineert sinds de opheffing van het Centrum Beeldende Kunst (CBK) Dordrecht in 2011 alle aspecten rond deze Kunst in de openbare ruimte: de realisatie van nieuwe kunstwerken op gemeentelijk initiatief en het waar van toepassing faciliteren van initiatieven van derden, maar ook het beheer en onderhoud, eventuele ver- of herplaatsingen, informatievoorziening en communicatie.

Sinds het CBK Dordrecht werd opgeheven is het beleid rond Kunst in de openbare ruimte niet geactualiseerd. Daar is wel aanleiding toe. Enerzijds om gelijke tred te houden met nieuwe ontwikkelingen in de kunst, anderzijds omdat de stad een groeiopgave kent in de komende decennia en kunst bijdraagt aan de doelen die in de daarop koersende omgevingsvisie zijn vastgelegd. Dit gaat hand in hand met de in 2023 aangenomen motie 'Kunst in de openbare ruimte is van en voor iedereen!' waarin het college verzocht wordt per gebiedsontwikkeling mogelijkheden voor kunst te verkennen.

Daarnaast vraagt de bestaande collectie aandacht, bijvoorbeeld omdat herstel nodig is of omdat de context verandert als gevolg van gebiedsontwikkeling, en is er behoefte aan een betere informatievoorziening voor inwoners en bezoekers en meer eigenaarschap door inwoners. Een belangrijk fundament voor beide is de website Buitenkunst Dordrecht (www.buitenkunstdordrecht.nl) die nu in ontwikkeling is.

Bruggen voor verbeelding

Deze uitvoeringsnota betreft de collectie Kunst in de openbare ruimte in beheer van de gemeente Dordrecht en alle daar in de nabije of verdere toekomst aan toegevoegde kunstwerken. Het betreft niet de werken die door derden worden beheerd, hierover heeft de gemeente geen zeggenschap. De nota gaat achtereenvolgens in op ambitie, collectie, werkwijze, beheer en eigenaarschap, capaciteit en financiering.

De basis voor deze nota is de Cultuurnota Dordrecht 2030, 'De kunst van het verbinden' (2024) en de uitgangspunten voor Kunst in de openbare ruimte die daarin zijn vastgelegd, het *ontwerp* van de Dordtse Omgevingsvisie, 'Eiland met kwaliteit' (2024) en de missie en visie van het Dordrechts Museum, 'samen bruggen bouwen voor verbeeldingskracht'. Deze nota zet in op de lange termijn vanwege de relatie met gebiedsontwikkeling in aansluiting op de omgevingsvisie. De nota wordt vierjaarlijks geactualiseerd.

In de Cultuurnota zijn de volgende actiepunten opgenomen:

- We stellen nader beleid op voor kunst in de openbare ruimte en de financiering ervan met daarbij een plan voor vervanging, vernieuwing en uitbreiding van de collectie.
- De bestaande collectie kunstwerken in de openbare ruimte geven we meer bekendheid, onder andere via de website van het Dordrechts Museum.

Wettelijke kaders voor deze uitvoeringsnota worden gevormd door:

- Erfgoedwet (2016), waar een zorgplicht voor de eigen collectie uit volgt maar ook leidraden in het geval van het afstoten van kunstwerken;
- Auteurswet, die onder andere bepaalt dat een kunstenaar betrokken dient te worden bij wijzigingen aan het kunstwerk maar ook kan optreden bij aantasting zoals onvoldoende onderhoud of verplaatsing uit de context.

Leidraden zijn er vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, waaronder een 'Stappenplan kunst in de openbare ruimte' (2021).

Proces totstandkoming

Deze nota is in de periode midden oktober 2024 – midden maart 2025 tot stand gekomen op basis van een startnotitie Kunst in de openbare ruimte. Er zijn 15 gesprekken gevoerd met zowel huidige direct betrokkenen bij Kunst in de openbare ruimte – waaronder de projectleider, beleidsadviseur cultuur en de beheerder – als indirect betrokkenen, waaronder Dordtse kunstenaars, en twee bijeenkomsten met de voor dit doel ingerichte ambtelijke stuurgroep.

2 Belang van kunst in de openbare ruimte

Kunst in de openbare ruimte draagt bij aan een aantrekkelijke stad, aan de identiteit van Dordrecht en biedt een laagdrempelige manier voor inwoners en bezoekers om hedendaagse kunst te ervaren. Veel kunstwerken zijn, ook in het verleden, tot stand gekomen vanuit betrokkenheid. Mensen hebben behoefte aan het verrijken van hun buurt, het uitwisselen van denkbeelden, invalshoeken en ideeën door kunst. Zo draagt kunst bij aan (mentale) beweging en ontmoeting en aan een gezonde stad.

Levende cultuur

Kunst en cultuur zijn een bron van verbeelding. Voor de makers, maar nadrukkelijk ook voor de mensen die kunst en cultuur genieten of mede-maken: het nodigt uit tot verbinden, tot het delen van verhalen en het verkennen van andere perspectieven. Dordrecht investeert dan ook niet alleen in het cultureel aanbod omdat het bijdraagt aan een aantrekkelijk vestigingsklimaat, maar ook vanwege het belang van levende cultuur zelf. Actuele kunst in de openbare ruimte, van lokaal en/of (inter-)nationaal werkzame kunstenaars, is daarvan een zichtbare expressie en verdient daarom bijzondere aandacht naast de al bestaande ondersteuning van Dordtse culturele organisaties en makers. En in een stad die groeit, groeit cultuur logischerwijs mee.

Van betekenis

Kunst draagt bij aan de identiteit van de stad en de plek ('sense of place'). Kunstwerken in de openbare ruimte bieden de mogelijkheid om verleden, heden en toekomst samen te brengen en om groepen mensen zich gerepresenteerd te laten voelen in de stad. Dat blijkt onder meer omdat er steeds meer bewoners(groepen) zijn die zelf bij gemeenten aankloppen met een initiatief, bijvoorbeeld voor een monument. Dordrecht zet dan ook in op kunstwerken van betekenis voor de stad en haar inwoners. Op kunstwerken die op een specifieke plaats, situatie of onderwerp zijn toegesneden, zoals kunstwerken die een onderbelicht historisch aspect zichtbaar maken.

De stad hecht ook aan de betekenis die kunst kan hebben in bredere maatschappelijke vraagstukken, denk aan kunstwerken die een habitat vormen voor planten en dieren in een veranderende ecologie, die mogelijkheden van nieuwe technologie benutten of duurzaam innoveren. Zo is de kunst wederzijds versterkend aan de context en zowel in de fysieke als sociale leefomgeving ingebed.

Eerste kennismaking

Voor veel mensen is Kunst in de openbare ruimte de eerste kennismaking met hedendaagse kunst. Het is voor iedereen gratis toegankelijk. Daarmee is het bij uitstek geschikt als startpunt om meer te leren over kunst, via educatieve projecten voor basisschoolleerlingen en scholieren, maar ook voor bijvoorbeeld ouderen of voor nieuwkomers in de stad. Heel concreet kan het 'kunstwerk om de hoek' startpunt zijn voor een informatieve wandeling of om een maker uit te nodigen om samen het kunstwerk verder te verkennen.

Wisselwerking

Dordrecht groeit de komende decennia flink. Als 'Eiland met kwaliteit' zet Dordrecht in op een aantrekkelijke, bereikbare en gezonde stad. De ontwikkelingen in de fysieke leefomgeving hebben in potentie een sterke positieve wisselwerking met het sociale domein: door de leefomgeving op een gezonde manier in te richten – denk aan wandel- en fietsroutes of speel- en beweegmogelijkheden – en plekken te creëren voor ontmoeting worden inwoners uitgedaagd meer te bewegen en meer met elkaar in gesprek te gaan. Kunst in de openbare ruimte draagt hier nadrukkelijk aan bij: ze nodigt uit om in beweging te komen en elkaar te ontmoeten om denkbeelden en invalshoeken uit te wisselen. Kijken naar kunst draagt bovendien ook aantoonbaar bij aan welzijn: cultuurbezoekers hoeven minder vaak naar de dokter en zijn minder angstig en zwaarmoedig.

Ambitie

In Dordrecht is kunst van oudsher onlosmakelijk verbonden met de stad. De ambitie is in de toekomst kunst in alle wijken, bestaand en nieuw, een rol te laten spelen met nog meer ruimte voor meerstemmige en toekomstgerichte initiatieven.

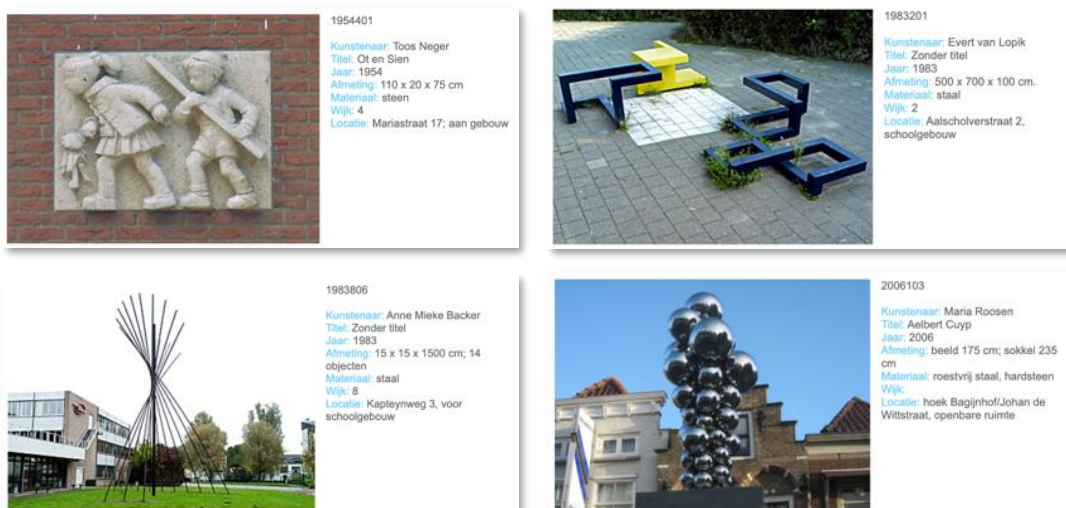
3 Collectie

De collectie Kunst in de openbare ruimte is in ontwikkeling en vanaf de tweede helft van 2025 te zien via de nieuwe website Buitenkunst Dordrecht (www.buitenkunstdordrecht.nl). Deze website is niet alleen van belang om inwoners en publiek te informeren, maar ook om beter inzicht te hebben in de bestaande collectie en daarmee in kansen voor eventuele verplaatsing, vervanging, vernieuwing en uitbreiding, mede in relatie tot actuele en toekomstige gebiedsontwikkeling. Dit hoofdstuk geeft inzicht in de collectie(geschiedenis) en mogelijke kansen.

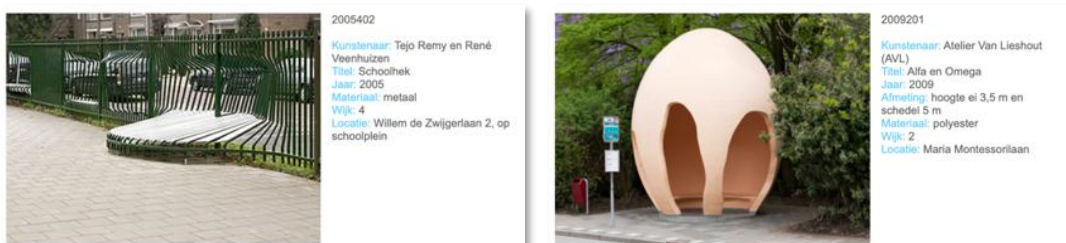
Collectie

De collectie bestaat uit ongeveer 175 objecten, op initiatief van de gemeente of particulieren gerealiseerd: beelden, toegepaste kunst, muurschilderingen en (school-)gebouwgebonden werken, overwegend uit de periode 1950 tot nu, met een aantal uitzonderingen: het beeld van Ary Scheffer op het Scheffersplein (1862) van Joseph Mezzara en het bronzen beeld van Johannes en Cornelis de Witt op de Visbrug (1918) van Toon Dupuis.

De kunstwerken zijn zowel van Dordtse makers (waaronder Cor van Gulik en Gerhard Lentink) als van makers daarbuiten. De binnenstad kent meer kunstwerken dan de wijken eromheen. De kunstwerken weerspiegelen de tijdgeest: van wederopbouwfiguratie tot conceptueel abstracte kunst tot beeldend figuratief werk. Meer toegepaste kunst is overwegend van wat later datum, zoals het hekwerk van Tejo Remy en de bushokjes van Atelier Van Lieshout.

Vier werken die, met de klok mee, de ontwikkeling van de kunst weerspiegelen (bron database CBK)

Toegepast werk van resp. Remy & Veenhuizen en Van Lieshout (bron database CBK).

Na het opheffen van het CBK Dordrecht in 2011 werd er minder nieuw werk gerealiseerd. In 2013 maakte Peter Vink voor het nieuwe filmtheater the Movies (nu filmtheater De Witt) drie kunstwerken aan de buitenzijde van het gebouw. In 2019 werd op initiatief van de Prins Willem de Eerste Herinneringsstichting een beeld gerealiseerd van Willem van Oranje door Arie Schippers, en begin 2025 staan twee kunst opdrachten open voor het nieuw te bouwen Dordthuis aan de Spuiboulevard, waar zowel ruimte is voor Dordtse makers via een open call als voor nationale makers via een gerichte uitvraag.

Met andere dan direct objectgerichte vormen van kunst in de openbare ruimte, maakte de gemeente in 2022 kennis via het project 'rivier, boot, stad' van Edward Clydesdale Thomson. De maatschappelijke impact van het project, dat via bronzen sculpturen permanent zichtbaar wordt, was groot en nodigt uit ook andere vormen van (tijdelijke) kunst te verkennen die nadrukkelijk interacteert met de stad. De bestaande collectie zou daar ook het startpunt voor kunnen zijn.

Voor 'rivier, boot, stad' trokken tientallen vrijwilligers een schip door de historische binnenstad. Onderweg brak het schip in zes stukken, die vanaf 2025 als bronzen sculpturen zullen terugkeren op de plek waar ze destijds terechtkwamen.

Een groot deel van de collectie is verbonden met de identiteit en/of historie van Dordrecht – bekende Dordtenaren als Albert Cuyp, het industriële verleden en het scheepvaartverleden van de stad, het water, de individuele identiteit c.q. uniciteit van inwoners – of de Hollandse/Nederlandse geschiedenis – het beeld van Willem van Oranje, gedenktekens. Er is beperkt sprake van een bredere historische representatie en een breder, minder mensgericht wereldbeeld.

Meerdere kunstwerken zijn op initiatief van bewoners tot stand gekomen. Een nieuw initiatief dat nu loopt betreft een beeld van Hanneken van Dordt door kunstenaar Gerhard Lentink. Hanneken van Dordt was de 'stadsreuzin' die vanaf haar strategische positie op de 'Groote Brug' in de late middeleeuwen het drukke scheepvaartverkeer overzag. De initiatiefnemers hebben zich verenigd in stichting Hanneken van Dordt, met als doel het beeld te realiseren.

Verwervingsgeschiedenis

De samenstelling en spreiding van de collectie volgt logischerwijs uit de wijze waarop deze in het verleden is gefinancierd en georganiseerd. Dat startte met de percentageregeling in 1956 voor de toepassing van kunst op scholen opvolgend door andere door de gemeente gefinancierde gebouwen. In 1965 werd het Fonds Stadsverfraaiing in het leven geroepen ter aanvulling op de gebouwgebonden percentageregeling. Daarmee konden ook niet-gebouwgebonden werken worden gerealiseerd. Het Fonds werd gevoed met 10% van de bouwleges en het initiatief tot de realisatie van kunst lag bij Openbare werken. In 1968 verschoof de bevoegdheid naar de Culturele Raad Dordrecht en werd het percentage waarmee het kapitaal gevoed werd verhoogd naar 20% (waarna het gedurende de jaren ook weer werd afgebouwd, van respectievelijk 16,5 naar 12,25%).

In 1980 verschoof de uitvoering naar een Commissie Kunst & Architectuur. In 1989 werd de Culturele Raad Dordrecht ontbonden, de Commissie Kunst & Architectuur bleef het opdrachtenbeleid uitvoeren, nu vanuit het net opgerichte Centrum Beeldende Kunst Dordrecht (CBK) en met ondersteuning van een secretaris. In 1997 werd de Commissie opgeheven en kreeg de secretaris de rol van coördinator, met advies van een werkgroep kunstdeskundigen en vertegenwoordigers van stadsontwikkeling en stadsbeheer. Financiering werd aangevuld via gemeentelijke sectoren en derden. Met de opheffing van het CBK Dordrecht in 2011 werd het budget voor kunst in de openbare ruimte belegd bij het Dordrechts Museum. Het Fonds Stadsverfraaiing werd wegbezuinigd.

Vanaf dat moment is er geen structureel opdrachtenbeleid meer. In 2017 werd door het college al geconcludeerd dat dit leidde tot een vershraling van de openbare ruimte enerzijds en te beperkt onderhoud aan bestaande kunst anderzijds en werden tijdelijk middelen voor Kunst in de openbare ruimte

beschikbaar gemaakt via de kadernota. Sindsdien worden middelen situationeel beschikbaar gemaakt, mede afhankelijk van politiek draagvlak, zoals op dit moment bij het Dordthuis.

Links het kunstlandschap van Hans Petri dat hersteld wordt; rechts fontein van Rob Ligtoet, voorheen voor het Stadskantoor (herplaatsing in onderzoek).

Toekomst van de collectie

Kansen huidige collectie

Een inventarisatie van de huidige collectie in relatie tot actuele en toekomstige gebiedsontwikkelingen kan inzicht geven of er zich kansen voordoen werken te verplaatsen, bijvoorbeeld in synergie met nieuwe (wandel- en fiets-)routes en verbindingen of om bij te dragen aan betere spreiding van kunstwerken, of om een kunstwerk betrokken bij herinrichting aan te passen aan de nieuwe situatie. Dit is uiteraard enkel mogelijk als de context van het kunstwerk dat toestaat en in afstemming met de kunstenaar of diens erfgenamen.

Een goed voorbeeld van een kunstwerk dat weer nieuwe betekenis krijgt in een veranderende context is het werk van Hans Petri, een kunstlandschap dat in 1973 werd ontworpen voor het toenmalige Refaja ziekenhuis. Op de plek waar ooit het ziekenhuis stond, staan nu huizen, de omgeving gaat veranderen en het kunstwerk is toe aan herstel. Dit wordt nu integraal aangepakt.

Kansen uitbreiding collectie

Kansen voor uitbreiding van de collectie zijn er zowel geografisch als inhoudelijk. Geografisch door explicieter te kijken naar een betere spreiding van kunstwerken in de stad en op onverwachte plekken in (woon)wijken, maar ook kansen te benutten die er langs de blauwe en groene structuren in de stad liggen. Dit sluit aan op de omgevingsvisie en het mobiliteitsplan, dat is gericht op lopen en fietsen. Dit zijn bij uitstek manieren om kunst op een aandachtvolle (want trager dan autoverkeer) wijze tot je te nemen. Maar het zijn ook kansen om routes verder te veraangenamen waardoor je wordt verleid te gaan wandelen of de fiets te pakken voor korte afstanden. Ook ontwikkelingen in toerisme en recreatie bieden op dit gebied kansen. Zo is de verwachting dat er in de nabije toekomst meer riviercruises Dordrecht aandoen. Dat biedt kansen voor kunst die ook vanaf het water beleefd kan worden.

Kunstroute Estuaire, Nantes en Loire: links Huang Yong Ping en rechts Jean-Luc Courcoult.

Links slavernijmonument Utrecht door patricia kaersenhout, tot stand gekomen uit initiatief van de community; rechts voorbeeld van reflectie op erfgoed door Kathrin Schlegel.

Meerstemmig

Een groot deel van de huidige collectie figuratieve kunstwerken is verbonden met de identiteit en/of historie van Dordrecht. Deze kunstwerken getuigen samen nog beperkt van een meerstemmig perspectief op de personen en verhalen die de stad of het land hebben gekleurd of kleuren. In de kunst ligt een belangrijke kans bij te dragen aan een meer inclusieve publieke ruimte waarin verschillende groepen zich gerepresenteerd voelen. Dat zou ook kunnen via een reflectie door een kunstenaar op de bestaande collectie kunstwerken, waarmee het narratief wordt verbreed of verrijkt. En nadrukkelijk niet enkel kijkend naar de geschiedenis, maar ook naar heden en toekomst. Cultuur die aansluit bij het verhaal van de stad, waar in het verleden veel bijzondere dingen begonnen zijn en nu nog steeds beginnen, staat niet voor niets centraal in het cultuurbeleid.

Links voorbeeld van kunstwerk dat de natuur centraal zet (Studio Ossidiana), rechts voorbeeld van project dat in cocreatie met de community tot stand is gekomen (Narges Mohammadi).

Maatschappelijke vraagstukken

Naast de verbinding die kunst kan hebben tussen mensen en groepen onderling, bijdragend aan een grotere meerstemmigheid in de stad, hecht Dordrecht ook aan de betekenis die kunst kan hebben door in te spelen op maatschappelijke vraagstukken als biodiversiteit, voedselvoorziening, waterhuishouding, sociale huisvesting, zorg, generatiebestendigheid en technologische ontwikkelingen.

Nieuwe stadsontwikkelingsgebieden zijn plekken waar deze actuele onderwerpen op een natuurlijke manier aan het licht komen die kansen bieden voor toekomstgerichte, innovatieve vormen van kunst – bijvoorbeeld in nieuwe materialen of landschappelijke kunstwerken - en een bredere groep aan makers – bijvoorbeeld naast kunstenaars ook designers of interdisciplinaire collectieven samen met bijvoorbeeld wetenschappers. Kunstwerken waarin de mens op meer gelijke voet staat met de natuur, waarin technologie centraal staat of wordt bevraagd, die explicieter inspelen op de blauwe en groene structuren van de stad, die uitnodigen tot spelen of beleven bijvoorbeeld zijn wederzijds versterkend aan de doelen uit de omgevingsvisie: een aantrekkelijke, bereikbare en gezonde stad voor inwoners én bezoekers.

Voorbeeld van kunstwerk waar je ook op kunt spelen: Het Feestaardvarken van Florentijn Hofman in het centrum van Arnhem.

Genoemde richtingen kennen een wederzijdse versterking met de omgevingsvisie, waarin enerzijds het DNA van de stad als belangrijke kwaliteit wordt genoemd en waar kunstenaars op een brede, metaforische en toekomstgerichte manier op kunnen reflecteren, en anderzijds de doelstelling een aantrekkelijke, bereikbare, gezonde en klimaatbestendige stad te realiseren – dit kan inspiratiebron zijn voor nieuwe vormen van kunst, zowel permanent als tijdelijk.

Dordtse DNA

Dordrecht is een stad aan het water met een verleden, maar ook met een toekomst: historie en ambitie. In Dordrecht zijn in het verleden veel bijzondere dingen begonnen en er beginnen nog steeds bijzondere dingen. De stad is omringd door rivieren en het Nationaal Park De Biesbosch. Water speelt hierdoor een belangrijke rol en ook de natuur is altijd dichtbij. De geschiedenis van het eiland van Dordrecht is goed te zien dankzij de rivieren, havens, kreken, waterlopen, groenstructuren, polders en dijken. De binnenstad met haar vele monumenten en historische stadsgezichten trekt veel bezoekers. Dordtenaren zien het als de 'huiskamer' van de stad. De geschiedenis, cultuur en de strijd tegen en met het water spelen een grote rol in onze stad. Dit vormt de inspiratie voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

4 Werkwijze

Om gestructureerd, transparant, zorgvuldig en gedragen te kunnen werken aan ver- of herplaatsing, vervanging, afstoting, vernieuwing en uitbreiding van (kunstwerken in) de collectie is een aantal pijlers nodig: een commissie van deskundigen, groepen betrokkenen (situationeel), criteria waarmee bewegingen in de collectie beoordeeld kunnen worden en informatie op basis waarvan de criteria kunnen worden toegepast.

Commissie en betrokkenen

Het Dordrechts Museum werkt op dit moment niet met een vaste commissie, jury, gebruikers- of bewonersgroepen in het geval van de realisatie van nieuwe kunstwerken of de beoordeling van (de restauratie van) bestaande. Deze groepen worden situationeel samengesteld. Voor de kunsttoepassing voor het Dordthuis bijvoorbeeld wordt gewerkt met een jury van kunstdeskundigen, waaronder een lid van de gemeentelijke subsidiecommissie beeldende kunst en direct bij het project professioneel betrokkenen. De niet-kunstdeskundigen kijken specifiek naar de inpassing in het gebouw of de aansluiting op de ambities van het Dordthuis. De jury laat zich adviseren door een groep inwoners van verschillende achtergronden, de Dordtdenkers, en raadpleegt ook groepen toekomstige gebruikers van het Dordthuis waaronder taalleerders en ouderen.

Om te kunnen adviseren over de collectie als geheel en kunstsamenstellingen ook tegen deze context af te kunnen wegen, is een constante commissie van deskundigen van belang, in combinatie met situationeel samen te stellen gebruikers- of bewonersgroepen.

Commissie

De op te richten commissie Kunst in de openbare ruimte adviseert bij nieuwe kunstopdrachten, maar adviseert ook over het aanvaarden van schenkingen, eventuele afstotingen, her- of verplaatsingen en restauraties van bestaande kunstwerken die het reguliere onderhoud overstijgen. Deze taken in combinatie met de ambities bepalen de beoogde profielen in de commissie, die zal bestaan uit drie deskundigen op het gebied van kunst in de openbare ruimte met elkaar aanvullende expertises - zowel in de sculpturale traditie als in nieuwe vormen van kunst in de openbare ruimte, en waarvan er in ieder geval één niet uit Dordrecht afkomstig is. Ad hoc kunnen leden worden uitgenodigd bij specifieke vraagstukken en/of specifieke representaties. Bij de selectie van leden is representatie en meerstemmigheid een aandachtspunt.

De commissie Kunst in de openbare ruimte kan aanschuiven bij de Adviescommissie Kwaliteit Openbare Ruimte AKOR of bij de Adviescommissie Ruimtelijke Kwaliteit ARK (voorheen Welstands- en monumentencommissie) om contextgerichte kunstvraagstukken te bespreken om tot een gewogen oordeel te kunnen komen (denk aan ver- of herplaatsingen in bestaande gebiedssituaties of kunstwerken die nauw gekoppeld zijn aan erfgoed) en meer zelfstandig adviseren als het artistieke beoordelingen betreft in bijvoorbeeld kunstopdrachtsituaties.

Betrokkenen

Bij initiatieven van derden is de groep betrokkenen bij een kunstwerk duidelijk te definiëren. Bij initiatieven vanuit de gemeente geldt dat bij heel specifieke kunstopdrachten ook - denk aan een kunstwerk op een plein of in een wijk met directe omwonenden. Bij stadsbrede projecten of nieuw te ontwikkelen gebieden geldt dat veel minder: in het eerste geval is de gehele stad gesprekspartner, in het tweede geval gaat het om *toekomstige* bewoners en gebruikers, terwijl een kunsttraject wellicht wel al moet worden opgestart omdat bijvoorbeeld inpassende voorzieningen moeten worden getroffen. Daarom is het inrichten van de dialoog met betrokkenen per definitie situationeel.

Voor het Dordthuis wordt nu bijvoorbeeld feedback gevraagd van een groep inwoners met diverse achtergronden. Daarnaast worden ook groepen specifiek opgezocht, omdat de ervaring leert dat niet iedereen zich uitgenodigd voelt om bij een georganiseerde bijeenkomst aan te sluiten. Deze aanvulling biedt een grotere kans op meerstemmigheid. De groep inwoners die nu meedenkt over kunst bij het Dordthuis zou vaker kunnen optreden bij stadsbrede vraagstukken, dat geldt ook voor het al aan de gemeente verbonden bewonerspanel. Het additioneel actief opzoeken van mensen die niet gauw 'vooraan

in de rij' staan, blijft hierbij altijd aanvullend nodig. Deze vormen van betrokkenheid hebben ook een educatieve waarde.

In alle gevallen geldt dat het van belang is zowel direct betrokkenen mee te nemen in de processen – bijvoorbeeld de gebruikers van een gebouw die dagelijks met het te ontwikkelen kunstwerk te maken hebben – als indirect betrokken – bijvoorbeeld de omwonenden van dat gebouw die er zijdelings zicht op hebben. Daarbij geldt een aantal uitgangspunten:

- Heldere verwachtingen scheppen vooraf (bijvoorbeeld enkel raadplegen of co-creëren);
- Geen eenmalige inzet maar altijd minimaal twee momenten;
- Gelijkwaardigheid - een inwoner bijvoorbeeld schuift aan op basis van zijn/haar/hen kennis en expertise als gebruiker van stad of wijk;
- Een eerlijke tegenprestatie voor deelnemers aan processen.

Deze uitgangspunten sluiten aan bij de uitgangspunten van burgerberaden en van het participatiebeleid van de gemeente Dordrecht. Op deze manier is participatie gelijkwaardig en is de kans op werkelijke betrokkenheid en eigenaarschap het grootst.

Dit geldt overigens niet alleen voor nieuwe kunstwerken: bij kunstwerken waarbij ver- of herplaatsing aan de orde is, is een dialoog met betrokkenen ook relevant, juist omdat een werk op dat moment al ingebed is in de (sociale) leefomgeving. De Rijksdienst Cultureel Erfgoed ontwikkelt in het kader van Programma Faro richtlijnen hiervoor onder de noemer participatief waarderen.

Criteria

De criteria waarlangs de commissie Kunst in de openbare ruimte ver- of herplaatsing, vervanging, afstoting, vernieuwing en uitbreiding van (kunstwerken in) de collectie kan wegen, volgen logischerwijs uit de ambities met de collectie:

- Is het kunstwerk van betekenis voor de context waarin het zich bevindt, voor de plek ('sense of place'), stad of gemeenschap?
- Is het kunstwerk inhoudelijk, in spreiding en vormtaal wederzijds versterkend aan de bestaande collectie kunstwerken?
- Is het kunstwerk wederzijds versterkend met de pijlers uit de omgevingsvisie in het algemeen (DNA van de stad; aantrekkelijke, bereikbare, gezonde en klimaatbestendige stad) en/of draagt het kunstwerk of de locatie van het kunstwerk bij aan het ontmoeten, (mentaal) in beweging brengen?
- Zijn kunstwerk en proceslast beheersbaar en zijn daar middelen voor?

Aan alle criteria moet altijd worden voldaan. Bij initiatieven voor een monument is eerst een politiek besluit nodig voor wie of wat een monument wordt voorgesteld en waar. De commissie ondersteunt bij een weloverwogen politiek besluit door te schetsen of het initiatief wederzijds versterkend kan zijn aan de bestaande collectie en aan de pijlers uit de omgevingsvisie. Eén van de eerste punten die de commissie oppakt is een analyse van de collectie als geheel en de benodigde ver- of herplaatsing, vervanging, afstoting, vernieuwing en uitbreiding.

Informatie

Om ver- of herplaatsing, vervanging, afstoting, vernieuwing en uitbreiding van (kunstwerken in) de collectie zorgvuldig te kunnen beoordelen is adequate informatievoorziening nodig. De website Buitenkunst Dordrecht geeft straks de eerste basisinformatie, daarnaast is een ronde langs alle kunstwerken door de commissie Kunst in de openbare ruimte van belang en waar van toepassing de raadpleging van het kunstarchief. Processen van ver- of herplaatsing en vernietiging dienen tijdig in gang gezet te worden, omdat ze tijdrovend zijn mede in verband met het benodigde contact met kunstenaars en erfgenamen.

Sinds 2002 hanteert de gemeente bij de realisatie van nieuwe kunstwerken contractuele afspraken rondom onder andere verplaatsing en vernietiging, maar ook bij oudere kunstwerken (waar niet altijd één op één vergelijkbare overeenkomsten zijn afgesloten) gebeurt verplaatsing of vernietiging altijd in overeenstemming met de kunstenaar of erfgenamen. Dit is volgens de erfgoed- en auteurswet.

Voor al het onderstaande geldt dat de rol van de Commissie kunst in de openbare ruimte en betrokkenen van tevoren wordt benoemd en dat de processen begeleid dienen te worden (zie ook het hoofdstuk capaciteit en financiering). De volgende informatie is voorwaardelijk om zorgvuldig te kunnen beoordelen:

Ver- of herplaatsing

- Inzicht in de spreiding van de kunstwerken door de stad heen;
- Inzicht in welke werken niet langer op de 'goede plek' staan omdat de context (te) sterk veranderd is; welke beter gepositioneerd zouden kunnen worden; welke in toekomstige gebieds- of gebouwonwikkelingen in gedrang komen;
- Inzicht in de mate van herplaatsbaarheid, waaronder de relatie met de omgeving;
- Indien nodig: kunstinhoudelijke waardestelling en/of kunsthistorisch onderzoek.

Vervanging of afstoot

- Inzicht in welke werken restauratie behoeven en/of onherstelbaar beschadigd zijn en w.v.t. een restauratievoorstel met kostenindicatie;
- Inzicht in de oorspronkelijke opdracht en context;
- Inzicht in de in het verleden gemaakte afspraken over de levensduur van het kunstwerk;
- Kunstinhoudelijke waardestelling en/of kunsthistorisch onderzoek bij afstoot (onomkeerbaar) ook voor toekomstige legitimatie.

Vernieuwing/uitbreiding

- Stappenplan proces kunst in de openbare ruimte, met procesvoorbeelden als handvaten voor transparante selectieprocessen inclusief duiding rol commissie Kunst in openbare ruimte en rol betrokkenen – zowel toegesneden op initiatiefnemers als gemeentelijke collega's (bijlage);
- Selectieprocedure kunstenaars – gestuurde uitvraag of open call;
- Inhoudelijke opdrachtformulering met overeenkomst gebaseerd op landelijke richtlijnen inclusief levensduur en afspraken na beëindiging levensduur.

5 Beheer en eigenaarschap

Het beheer van de kunstwerken is sinds 2019 ondergebracht bij Team Constructies en Havens (voorheen Stadsbeheer) en daartoe geregistreerd in het systeem van de betreffende afdeling. De collectie is straks te bekijken via de nieuwe website. Bij de kunstwerken zelf is nu nog niet structureel informatie te vinden.

Beheer

Beheer

Het beheer van de huidige collectie kunstwerken verloopt goed. Bij de realisatie van kunstwerken wordt aan de voorkant meegekeken door de beheerder of kunstwerken te beheren zijn, daarbij heeft de beheerder geen bemoeienis met de artistieke kwaliteit. Er is geen vast jaarbudget voor onderhoud. Kunstwerken van voor 2019 worden onderhouden uit diverse budgetten van Constructies en Havens. Bij de toevoeging van nieuwe kunstwerken wordt door Constructies en Havens areaaluitbreiding aangevraagd via de kadernota. Bij complexe vraagstukken schakelt de beheerder met het museum, zoals bij eerdergenoemd werk van Hans Petri.

De collectie blijft beheer(s)baar als:

- De scope beperkt blijft tot het beheer van gemeentelijke kunstwerken;
- Er budget wordt toegevoegd bij areaaluitbreiding;
- Het bestaande beheerbudget meegroeit met stijgende kosten;
- Er aan de voorkant helderheid is over de levensduur van objecten.

Bij het beheer van nieuwe kunstwerken in nieuwe materialen of technieken of bij innovatieve technologische kunstwerken is in de toekomst mogelijk meer samenwerking c.q. kennisuitwisseling nodig met expertises binnen andere gemeentelijke domeinen.

Urban Reef ontwerpt 'riffen' die worden geprint met (levende) materialen waardoor een nieuwe biotoop ontstaat in de stad 'als aanvulling op antropocentrische ontwerpbenaderingen van stedelijke omgevingen'.

Duurzaam

Traditionele materialen als beton bijvoorbeeld zijn wel duurzaam qua levensduur, maar niet qua footprint. Steeds meer kunstenaars zoeken daarom naar alternatieven, gebruiken circulaire materialen of kiezen voor een werk dat mag vervallen of verweren. Ook groen als materiaal om mee te werken komt steeds meer voor. Dit kan betekenen dat behoud en beheer veelvormiger wordt en mogelijk meer domeinen betreft.

Aandachtspunt is dat de gemeente soms ook meldingen krijgt over kunstwerken die niet onder het areaal van de gemeente vallen maar wel in de openbare ruimte staan. De nieuwe website helpt om ook naar buiten toe duidelijker te kunnen communiceren over wat wel en wat niet onder de gemeentelijke kunstcollectie valt. Deze betrokkenheid is overigens ook een kans om bijvoorbeeld een vrijwilligersgilde bij te laten dragen aan de zorg voor kunst in de stad.

Informatievoorziening

De nieuwe website biedt aan alle belangstellenden meer informatie over de kunstwerken in de stad. Er is nog geen koppeling voorzien tussen de website en de fysieke kunstwerken in de stad, waarmee de vindbaarheid van de website mogelijk een aandachtspunt is. Een eenvoudige qr code, bijvoorbeeld op een tegel, kan een betaalbare en integrale manier zijn om naar de website te verwijzen. Bij regulier beheer kan de code successievelijk worden toegevoegd en informatie waar de qr naar leidt gaandeweg worden uitgebreid naar bijvoorbeeld podcasts die ook op de website kunnen worden toegevoegd.

Tegel

Gemeente Amsterdam gebruikt tegels van rvs waarop naast de basisgegevens van een kunstwerk ook een korte tekst en een websiteverwijzing zijn opgenomen. Een eenvoudiger oplossing is een neutrale qr die naar een website verwijst.

Eigenaarschap

De gemeente Dordrecht hecht belang aan eigenaarschap en mede-opdrachtgeverschap en wil dit graag stimuleren. De ervaring van wijk- en buurtmanagers is dat er ook animo is voor kunst vanuit de wijken, maar dat dit vanuit hun rol lastig verder vorm te geven is (wie moet je benaderen, hoe plaats je iets in de publieke ruimte, hoe lang mag/kan het er staan?). Het stappenplan in de bijlage is hier behulpzaam. Ook het af en toe aanschuiven van de projectleider Kunst in de openbare ruimte bij het kennisteam wijk- en gebiedsmanagers of het leefbaarheidsoverleg om behoeftes op te halen en waar van toepassing te kunnen faciliteren kan hierbij behulpzaam zijn, net als, andersom, het nadrukkelijker betrekken van kunst in de wijktoers met nieuwe collega's.

In het vorige hoofdstuk zijn verschillende groepen genoemd die betrokkenheid kunnen hebben bij kunst, zowel gebiedsgericht als stadsbreed. In principe kunnen al deze groepen ook ambassadeurs zijn voor een breder draagvlak voor de collectie, mede eigenschap nemen voor (het signaleren van benodigde) zorg ervoor en deel uitmaken van of bijdragen aan mede-opdrachtgeverschap. Een uitnodiging voor een rondwandeling langs een reeks publieke kunstwerken of voor publieke werkateliers waarin over ontwikkelingen in de stad en de artistieke uitdrukking daarvan van gedachten kan worden gewisseld, kan daarvoor een goed begin zijn.

Deze voorbeelden dragen niet alleen bij aan eigenaarschap en mede-opdrachtgeverschap, maar dragen ook bij aan dialoog en ontmoeting en aan het letterlijk en figuurlijk in beweging brengen van mensen. Het geeft hen de kans om meer inhoudelijk betrokken te zijn bij hoe hun stad is en zou kunnen zijn in de toekomst.

Betrokken bij de stad

De Nieuwe opdrachtgevers is een internationale, decentrale beweging van burgerinitiatieven en spelers uit de kunst- en cultuursector die in bottom-up processen opdracht geven tot publieke kunstprojecten. In dit model ontwikkelen kunstenaars namens burgers kunstwerken die zijn gebaseerd op een vraagstuk dat in de betreffende gemeenschap leeft. Kunstprofessionals adviseren en begeleiden het proces.

Gemeente Amersfoort organiseert via architectuurplatform FASadE sinds een aantal jaar Jane's Walks, geïnspireerd door de activiste Jane Jacobs. Het is een afwisselende en verrassende ronde door oude en nieuwe buurten waarbij al wandelend door bewoners en ontwerpers wordt gesproken over de beleving van publieke plekken onderweg. Wereldwijd worden deze walks georganiseerd.

Capaciteit

Huidige situatie

De projectleider Kunst in de openbare ruimte van het Dordrechts Museum coördineert alle aspecten rond Kunst in de openbare ruimte: de realisatie van nieuwe kunstwerken op gemeentelijk initiatief en het waar van toepassing faciliteren van initiatieven van derden, maar ook het beheer en onderhoud, eventuele ver- of herplaatsingen, informatievoorziening en communicatie. Ook het beeldend kunstloket is bij de projectleider ondergebracht. Daarnaast is een beleidsadviseur cultuur van de gemeente betrokken bij alle zaken rond het beleid voor Kunst in de openbare ruimte en is het beheer belegd bij Team Constructies en Havens. De onderbrenging van Kunst in de openbare ruimte bij het museum, beleid bij de gemeente en beheer bij Team Constructies en Havens is historisch gegroeid.

Gewenste situatie

Onder het takenpakket van de projectleider vallen het verkennen van mogelijkheden voor kunst in nieuwe gebieds- en gebouwontwikkelingen, het begeleiden van reguliere opdrachten op initiatief van de gemeente, het faciliteren van initiatieven uit de stad, het voeren van het secretariaat van de commissie Kunst in de openbare ruimte inclusief afstemming met/deelname aan de Adviescommissie Kwaliteit Openbare Ruimte, het zorgdragen voor beheer en ontsluiting van de bestaande collectie inclusief de verkenning van ver- of herplaatsingen en het coördineren van communicatie, publieksactiviteiten en cultuureducatie in relatie tot dit taakgebied.

Het takenpakket van de projectleider is in de huidige situatie al structureel te groot. Voor de goede uitvoering van deze taken bij alle huidige en komende gebieds- en gebouwontwikkelingen passen deze naar verwachting niet meer bij de huidige capaciteit (24 uur, waar ook het Beeldend Kunstloket nog onder valt). De gewenste situatie is dan ook één projectleider kunst in de openbare ruimte voor 1,0 fte enkel te belasten met het taakgebied Kunst in de openbare ruimte.

De verwachte toename van het aantal kunstopdrachten in nieuwe gebieds- en gebouwontwikkelingen zal daarnaast vragen om extra capaciteit op het gebied van projectbegeleiding.

Op dit moment zien we geen mogelijkheid binnen de begroting voor structurele dekking van het uitbreiden van de capaciteit. We gaan er van uit dat de benodigde extra capaciteit incidenteel gedekt kan worden uit het budget voor Kunst in de openbare ruimte (zie volgende paragraaf). We monitoren hoe de functie en financiering zich ontwikkelt en zullen op termijn zo nodig aanvullende structurele financiering zoeken.

Financiering

Op dit moment is er geen structurele financiering van Kunst in de openbare ruimte zoals deze er in het verleden was met onder meer het Fonds Stadsverfraaiing en de percentageregeling. In de cultuurnota is als uitgangspunt opgenomen: “We besteden bij gebiedsontwikkelingen 1% van de investeringen in de openbare ruimte aan kunst in de openbare ruimte.” In deze paragraaf werken we dit uitgangspunt nader uit.

Een percentageregeling is een modus om een bedrag beschikbaar te maken voor kunst, maar omdat wet- en regelgeving (Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten) voorschrijft dat alleen direct toerekenbare kosten (proportioneel) ten laste van de grondexploitatie mogen worden gebracht, kan de kunst dan enkel het gebied toevallen waar de ontwikkeling plaatsvindt. Dat sluit niet één op één aan bij de ambitie kunst te spreiden over de stad en in alle wijken, bestaand en nieuw, een rol te laten spelen. Daarom is het *daarnaast* van belang middelen vrij te maken en te reserveren voor kunst in de bestaande omgeving.

Percentageregeling

De percentageregeling was in de naoorlogse decennia in veel gemeentes de gangbare manier om kunst te realiseren, enerzijds vanuit educatieve doelstellingen en anderzijds als ondersteuning van kunstenaars. Als gevolg van bezuinigingen werd de regeling bij veel gemeentes in de loop der tijd afgeschaft. Recent voerden verschillende gemeentes de regeling weer in, zoals de gemeente Amsterdam, die kiest voor een gebiedsgerichte financiering en toepassing en een percentage van 0,5 als ondergrens. De gemeente Utrecht hanteert de regeling sinds 1954 bij nieuw- of verbouw van openbare gebouwen en hanteert een percentage van 1,5%. Het Rijksvastgoedbedrijf heeft de regeling sinds 1951 nooit losgelaten, met een omvangrijke collectie tot gevolg, en koppelt een investeringsafhankelijk percentage aan bouw, nieuwbouw en verbouw, tussen de 2% en 0,5%. Percentageregelingen zijn een op een gekoppeld aan een beleidsregel of een verordening.

Instrument: percentage

Bij gebiedsontwikkeling kan vanaf een drempelbedrag van 1 miljoen 1% worden vrijgemaakt gekoppeld aan de grondexploitatie (grex), waarbij deze kosten worden ingerekend in de grondexploitatie. Dit moet in een zo vroeg mogelijk stadium in gang worden gezet, in de visievormingsfase of tenminste als de eerste exploitatiebegrotingen gemaakt worden, en in samenwerking met grondbedrijf en control. Voorwaarde is dat de businesscase na aftrek van de bijdrage minimaal financieel sluitend of winstgevend is. Projectbegeleiding van het nieuw te realiseren kunstwerk dient deel uit te maken van het vrijgekomen kunstbudget, net als de startkosten voor beheer en vergoeding voor betrokkenen die een actieve rol hebben in de mede-beoordeling van het kunstwerk.

Instrument: bestemmingsreserve

Om ook nieuwe kunst te kunnen realiseren of ondersteunen elders in de stad, waar geen gebiedsontwikkeling plaatsvindt, is een bestemmingsreserve een methode. Hiervoor laten we bij nieuwe winstgevende grexen, na beëindiging of winstneming, maximaal 1% afvloeien naar de bestemmingsreserve.

Startbudgetten die via genoemde instrumenten worden vrijgemaakt, kunnen vervolgens situationeel worden gematcht – met andere gemeentelijke budgetten vanuit bijvoorbeeld stadspromotie, leefbaarheid, mobiliteit, ‘blauwgroene’ routes, verbindingen en (recreatieve) plekken, sociaal domein – en/of met financiering vanuit stakeholders (ontwikkelaars, bedrijfsleven, smartdelta, wetenschap). Ook kan situationeel een beroep op (kunst)fondsen worden gedaan voor aanvullende financiering.

Besteding

Het beschikbare budget kan vervolgens, waar nodig prioriterend binnen de urencapaciteit, besteed worden aan projecten die passen binnen alle gestelde criteria.

Per type project gelden de volgende nadere uitgangspunten:

Projecten op initiatief van de gemeente:

- Zowel aanhakend op nieuwe gebiedsontwikkeling met grootschalige kunstopdrachten of -programma's aanhakend bij actuele thematieken (bedrag gekoppeld aan gebiedsontwikkelingen) als inpassingen in de bestaande bebouwde omgeving (bedrag uit bestemmingsreserve), verspreid door de stad.
- Commissie Kunst in de openbare ruimte adviseert. Vormgeven van betrokkenheid afhankelijk van schaal project.

Projecten op initiatief personen en organisaties in de stad:

- Startbudget initiatiefnemers (minimaal 50%) matchen met maximaal 50% uit de bestemmingsreserve.

- Gemeente ondersteunt initiatieven in de breedte zodat eigenaarschap een brede afspiegeling van de samenleving kan zijn.
- Commissie Kunst in de openbare ruimte toetst. Betrokkenheid en breder draagvlak creëren ligt bij initiatiefnemende personen/organisaties.

Herdenkingsmonumenten:

- Initiatief van gemeente of groepen in de samenleving, al dan niet ontwikkeld als kunstopdracht.
- Er is eerst een politiek besluit nodig is voor wie of wat een monument wordt voorgesteld en waar.
- Commissie Kunst in openbare ruimte toetst de artistieke kwaliteit, niet de noodzaak/aanleiding.

Schenken:

- Aanvaarding van een schenking is geen garantie op gemeentelijke financiering, wel kan de gemeente voorzieningen treffen voor de plaatsing (grondwerk, aansluiting, procedures) en neemt de gemeente behoud en beheer over.
- Commissie Kunst in de openbare ruimte toetst. Betrokkenheid en breder draagvlak creëren ligt bij initiatiefnemende personen/organisaties.

Bijlage | stappenplan nieuwe initiatieven

Het Amsterdams Fonds voor de kunsten ontwikkelde een handreiking kunst in de openbare ruimte, zie o.a. [deze link](#). De handreiking is geschreven voor niet alleen opdrachtgevers van fysieke kunstwerken in de openbare ruimte, zoals overheden en woningbouwverenigingen, maar ook voor bedrijven, burgerinitiatieven en kunstenaars die zelf een werk in de openbare ruimte willen maken. Hieronder is de checklist en fasering uit deze handreiking toegespitst op de Dordtse situatie.

Aanleiding

- Ga na met welke partijen je een coalitie dient te vormen voor een succesvol project.
- Vraag jezelf af of je op financieel en organisatorisch vlak voldoende toegerust bent voor het project. Zo niet: bedenk en benader partners die het project wel kunnen dragen.
- Vraag je af welke positie jouw organisatie inneemt in het proces: gaat het om facilitering, advisering of coproductie? Leg rollen helder vast.
- Bedenk of het beoogde kunstwerk van betekenis kan voor de context waarin het zich bevindt, voor stad of gemeenschap; of het inhoudelijk, in spreiding en vormtaal wederzijds versterkend kan zijn aan de bestaande collectie kunstwerken; of het kunstwerk wederzijds versterkend is met de pijlers uit de omgevingsvisie in het algemeen (DNA van de stad; aantrekkelijke, bereikbare, gezonde en klimaatbestendige stad) en/of het kunstwerk of de locatie van het kunstwerk bijdraagt aan het ontmoeten, (mentaal) in beweging brengen?
- Bepaal wat voor soort kunstwerk je wilt realiseren: een fysiek werk, een tijdelijk project, of een immaterieel werk.

Opdrachtoomschrijving

- Maak een omschrijving van de aanleiding voor de opdracht.
- Formuleer waar het project volgens jou als opdrachtgever over moet gaan en waar de aandacht moet liggen.
- Beschrijf een artistiek inhoudelijke richting waarin je je doelstellingen als opdrachtgever uiteenzet.
- Geef de kunstenaar voldoende ruimte om sommige aanbevelingen niet te volgen.
- Ga na welke doelstellingen in de opdrachtoomschrijving op welke manier (kwalitatief of kwantitatief) toetsbaar zijn.
- Beschrijf de praktische aspecten van het beoogde kunst werk. Tijdelijk of permanent, inpassing in de omgeving, hufterproofheid, etc.
- Maak een globale planning.
- Bepaal hoe je het project wilt documenteren en wie er onder welke voorwaarden over mag beschikken.
- Stel een grove begroting exclusief btw op. Zie ook de voorbeeldbegroting op <http://www.amsterdam.nl/buitenkunst>.
- Realiseer je dat de hoogte van het beschikbare budget invloed heeft op de voorstellen die je van kunstenaars krijgt en andersom.
- Bepaal of de kunstenaar een voorstel kan doen dat meer kost dan het beschikbare budget.
- Bepaal het honorarium op basis van de rol van de kunstenaar in het proces. Zie hiervoor de staffeltabel in de pdf Percentageregeling Beeldende Kunst van het Atelier Rijksbouwmeester.
- Houd rekening met bijkomende kosten en de kosten voor het ter beschikking stellen van aansluitingsmogelijkheden voor elektrische machines, verlichting, verwarming, gas en water.
- Doe onderzoek naar de geldende btw-regels voor jouw project.
- Doe onderzoek naar de mogelijkheden voor de financieringsmix.
- Vraag je af of het nodig is een extern adviesbureau voor kunstprojecten in te schakelen.

Draagvlak, Communicatie en Educatie

- Ga zo vroeg mogelijk in het proces aan de slag met het inventariseren van de (on)mogelijkheden op het gebied van draagvlak, communicatie en educatie. Geef de groep betrokkenen (gebruikers en/of omwonenden en/of andere stakeholders, situationeel) vorm en bedenk dat de Commissie Kunst in de openbare ruimte toetst/adviseert.

- Bepaal welke vorm van participatie (bijvoorbeeld enkel raadplegen of co-creëren) passend is op welk moment in het proces.
- Realiseer je dat intern draagvlak essentieel is.
- Leg helder vast wie op welk moment waarover mee mag praten en/of beslissen.
- Denk na over de lange termijn en hoe je het kunstwerk op een goede manier kunt overdragen aan de omgeving.
- Realiseer je dat het over het algemeen lastig is om in de openbare ruimte alle betrokkenen tevreden te stellen.
- Formuleer een communicatieplan met bewustzijn van de beweegredenen van de betrokken partners, een communicatiedoelstelling, doelgroepen en communicatiemomenten.
- Realiseer je dat de doelgroep van volwassenen ook interessant is voor educatie.
- Sluit met educatie aan bij de leefwereld van de doelgroep.
- Zoek met de educatieve activiteiten aansluiting bij het curriculum van scholen. Maak gebruik van de mogelijk heden voor authentieke en vakoverstijgende educatie.
- Benader scholen in een zeer vroeg stadium.

Schetsontwerp

- Realiseer je dat deze fase bepalend is voor de inhoud en kwaliteit van het werk dat uiteindelijk gerealiseerd wordt.
- Vraag meerdere ontwerpen op.
- Bepaal of je een aantal kunstenaars gericht wilt uitnodigen om een schetsontwerp in te dienen, of dat je een open oproep wilt plaatsen.
- Ga na of de kunstenaar affiniteit heeft met de gekozen thematiek en daadwerkelijk in staat is de opdracht succesvol uit te voeren.
- Leg in een contract (of wedstrijdvoorwaarden) vast waaraan het schetsontwerp dient te voldoen en wat de beoordelingscriteria zijn.
- Reserveer tijd om de voorstellen persoonlijk met de kunstenaars te bespreken.
- Zorg ervoor dat je naast praktische en financiële kennis ook artistieke expertise in huis hebt.
- Bepaal hoe je de beoordeling van de schetsontwerpen wilt aanpakken in samenspraak met de Commissie Kunst in de openbare ruimte.
- Realiseer je dat door goedkeuring van het schetsontwerp alle partijen akkoord gaan met de uitwerking van het voorstel.
- Zorg ervoor dat bij projecten waarbij de inbreng van deelnemers in de uitvoeringsfase een rol speelt, de randvoorwaarden voor de invulling van het schetsontwerp helder vastliggen.
- Actualiseer begroting en planning.

Definitief Ontwerp

- Stel een contract op waarin je de kunstenaar verzoekt het schetsontwerp verder inhoudelijk, technisch en financieel uit te werken.
- Ga na of je wellicht ook meteen de uitvoeringsfase kunt regelen in het contract.
- Neem in het contract duidelijk op welke elementen de kunstenaar dient te onderbouwen en met wat voor soort documenten. Houd hierbij ook de vereiste informatie voor een vergunningaanvraag in je achterhoofd.
- De verantwoordelijkheid voor het aantonen van de haalbaarheid van het schetsvoorstel ligt bij de kunstenaar.
- Stel essentiële gegevens over locatie, contacten van betrokkenen of in te schakelen bedrijven en belanghebbenden beschikbaar.
- Zorg voor borging van de artistieke kwaliteit van het project. Laat noodzakelijke aanpassingen aan het oorspronkelijke ontwerp niet de kern van het werk aantasten.
- Overleg regelmatig met de kunstenaar.
- Werk educatie en/of communicatieplan uit.
- Zorg dat duidelijk is welke vergunningen noodzakelijk zijn en dat je inzicht hebt in hoe lang het duurt om de vergunningen te krijgen.
- Vraag je af wat je verwacht van beheer en behoud en stem dit tijdig af met de kunstenaar.
- Actualiseer begroting en planning.

Uitvoering

- Leg in een uitvoeringsovereenkomst vast dat je de kunstenaar opdracht geeft voor uitvoering van het kunstproject op basis van het definitief ontwerp.
- Bepaal wie verantwoordelijk is voor budgetbeheer, vergunningaanvragen, projectleiding en onderhandeling met leveranciers en (onder)aannemers. Leg deze zaken vast.
- Neem als opdrachtgever in ieder geval de garanties en condities bij uitgebrachte offertes met de kunstenaar door.
- Wees alert op de borging van de artistieke kwaliteit.
- Realiseer je dat de kunstenaar verantwoordelijk is voor artistieke supervisie en de detaillering.
- Overleg regelmatig met de kunstenaar en zo nodig met andere betrokken partijen.
- Ga na of voor het project een aanbestedingsprocedure noodzakelijk is.
- Bepaal welke verzekeringen nodig zijn.
- Actualiseer begroting en planning.

Oplevering, Beheer en Eigendom

- Leg afspraken over beheer en behoud vast in een opleveringscontract.
- Zorg voor voldoende financiële middelen om de onderhoudsplanung, zoals opgenomen in het opleveringscontract, te kunnen garanderen.
- Ga na of het handig is om bepaalde onderdelen van het kunstwerk meteen in meervoud aan te schaffen.
- Organiseer een onthulling waarbij je alle betrokkenen in het proces betreft.
- Zorg dat je helder hebt vastgelegd hoe je de verschillende resultaten van het kunstproject in mag zetten. Bijvoorbeeld voor communicatie.
- In geval van verplaatsing of verwijdering dien je minimaal twee maanden van tevoren de kunstenaar of diens erfgenamen te informeren of te raadplegen.
- Als een kunstwerk niet meer op de oorspronkelijke locatie kan staan, kun je het in overleg verplaatsen, verwijderen, opslaan, of teruggeven aan kunstenaar/erfgenamen.

Evaluatie

- Breng de criteria voor evaluatie samen uit opdracht omschrijving en aanvraagformulier(en) van externe financiers.
- Ga na welke onderdelen je kwantitatief en welke je kwalitatief wilt evalueren.
- Schenk in ieder geval aandacht aan proces, uitkomst, publieksbereik, financiën en artistiek inhoudelijke kwaliteit.
- Benader alle betrokkenen voor evaluatie: partners, kunstenaars, producenten, publiek, deelnemers, kunstliefhebbers, critici en journalisten.
- Ga na welke richtlijnen externe financiers hanteren voor evaluaties. Is inzet van een accountant nodig?
- Ga na welke termijn externe financiers hanteren voor het indienen van een evaluatie. Baseer daar je planning op.
- Stel eventueel een begroting voor de evaluatie op.

Bijlage | ontwikkelingen in de stad

Huidige gebiedsontwikkelingen

- Binnenstad - Aardappelmarkt, Grote Markt, Otto Dickeplein/Merwekade, Spuiboulevard, Spuihavengarage, Statenplein/Achterom, Visstraat/Bagijnhof
- Amstelwijck
- Dagrecreatieterrein
- Dordtse Kil 4
- Dordt West
- Gezondheidspark
- Ontwikkeling Maasterras
- Stadspark Dordrecht
- Wantij
- Wielwijckpark

Bijlage | betrokkenen

Betrokkenen

- Hermjan Barneveld (business controller)
- Martine Breedveld (programmamanager Inclusieve stad)
- Linda Dekkers (projectleider Kunst in de openbare ruimte)
- Judith Frederiks (beleidsmedewerker cultuur)
- Liesbeth van der Giessen (wijkmanager)
- Johan Heijboer (stadsbeheer)
- Eric Kandel (adviseur planning & control)
- Rob Koppelaar (gebiedsmanager)
- Rick Naaktgeboren (Programmamanager Binnenstad)
- Karen Ouweland (beleidsadviseur Ruimtelijke ontwikkeling)
- Ifor Schrauwen (Projectmanager inclusieve energietransitie)
- Tom Verwaart (beheer en onderhoud Kunst in de openbare ruimte)
- Anika Hochstenbach / Sammie Schakel / Elise 't Hart / Manuela Porceddu / David Timmer (makersnetwerk)
- Hans Veeke (adviseur planning & control)

Stuurgroep

Bijeenkomsten op 9 december 2024 en 16 januari 2025:

- Linda Dekkers, projectleider Kunst in de openbare ruimte
- Judith Frederiks, beleidsadviseur cultuur
- Femke Hameetman, directeur Dordrechts Museum
- Wendy Meulenkamp, Erfgoedadviseur
- Edwin van Son, Stedenbouw & landschap

Bijlage | bronnen

Bronnen Dordrecht

- Ontwerp Dordtse Omgevingsvisie 2.0, 'Eiland met kwaliteit', 2024
- Cultuurnota 2030, 'De kunst van het verbinden', 2024
- Uitvoeringsprogramma Cultuurnota 2030, 2024
- Missie en visie van het Dordrechts Museum, 'samen bruggen bouwen voor verbeeldingskracht', 2024
- Brainstormbijeenkomst kunsttoepassing Dordthuis, 11 maart 2024
- Motie 'Kunst in de openbare ruimte is van en voor iedereen!', 2023
- Plan van aanpak KIOR, [z.d.]
- KIOR memo, [z.d.]
- Beleidsvisie Kunst Openbare Ruimte, 2017
- Voormalige website CBK Dordrecht, 2011
- Beleid 2009 inclusief bijlagen ("Vastgestelde Notitie KIOR", "Geschiedenis en huidige opdrachtenpraktijk", "Persbericht vastgestelde notitie"; "Opdrachtenbeleid voor Kunst in de Openbare ruimte (Raadsvoorstel)")
- Algemene voorwaarden kunstopdrachten Dordrechts museum
- Mark Mieras, 'Museum op recept', 2021

Handige links

- Wankele sokkels, 2023:
<https://knav.nl/publicaties/wankele-sokkels-omstreden-monumenten-de-openbare-ruimte>
- Stappenplan kunst in de openbare ruimte, 2021 (voor beheer en behoud bestaande kunstwerken): <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2021/01/01/stappenplan-kunst-in-de-openbare-ruimte>
- Handreiking kunst in de openbare ruimte, 2021 (voor nieuwe kunstwerken):
[\[link\]](#)
- Verkenning participatief waarderen, 2021:
<https://faro.cultureelerfgoed.nl/thoughts/657>
- Is dit kunst of mag het weg?, 2019:
<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/is-dit-kunst-of-mag-het-weg>
- Landelijke Algemene Voorwaarden Kunstopdrachten, 2015:
<https://www.cultuur-ondernemen.nl/artikel/landelijke-algemene-voorwaarden-kunstopdrachten>